

ЛІНГВІСТИКА КРЕАТИВНОГО ТЕКСТУ

У статті представлений аналітичний огляд напрямків сучасного гуманітарного знання, спрямованих на дослідження креативного тексту.

Ключові слова: норма, аномалія, креативний текст.

В статье представлен аналитический обзор направлений современного гуманитарного знания, обращенных к исследованию креативного текста.

Ключевые слова: норма, аномалия, креативный текст.

The article presents an analytical review of trends in contemporary humanities research aimed at the creative text.

Keywords: norm, anomaly, creative text.

Текст завжди був і залишається одним з головних об'єктів, «альфою і омегою» лінгвістичних досліджень. Саме тому питання про сутність тексту, його природу, межі і місце в мовленні людини не перестає хвилювати лінгвістів. Активізація дослідження тексту пояснюється прагненням за допомогою тексту пізнати буття мови, збагнути закономірності її функціонування, які розкриваються тільки в тексті [20, с. 17], оскільки будь-який текст – це і джерело для реконструкції об'єкта, що стоїть за ним, і сам об'єкт у всій його реальності. Текст, за визначенням М.М. Бахтіна, є «тією безпосередньою дійсністю думок і переживань, з якої тільки і можуть бути започатковані будь-які спеціальні дослідження» [Бахтін 1979, с. 281].

В якості основного матеріалу дослідження традиційне мовознавство обмежувалося передусім нормативними текстами літературної мови. При вивченні тексту велика увага приділялася нормальним, звичайним моментам структурації тексту та його семантики [7; 10; 20 та ін.]. Останнім часом розширення кола прикладних завдань призвело до того, що лінгвістам довелося зіткнутися з великою кількістю мовних явищ і фактів, які лежать поза межами традиційних досліджень тексту і традиційних уявлень про створення художнього тексту [1; 8; 12; 13; 16 та ін.].

Актуальність статті визначається зростанням інтересу до вивчення мови як комунікативно-когнітивної діяльності людини, предметом дослідження при цьому є одна з основних функцій мови – функція створення тексту. *Метою статті* є спроба визначити основні напрямки дослідження креативного тексту. *Завдання* – розглянути позиції вітчизняних і зарубіжних авторів з досліджуваної проблеми в різних наукових парадигмах.

Першим завданням лінгвістики є опис того, яким чином люди в дійсності говорять і пишуть на своїй мові, а не припис того, як вони повинні говорити і писати. Іншими словами, лінгвістика (при наймі, в першу чергу) – наука, що описує [descriptive], а не та, що приписує [prescriptive], або нормативна [див. 10, с. 27]. З розвитком лінгвістики тексту прескриптивні течії поступово втрачають свою провідну роль, поступаючись описовим та експланаторним дослідженням, оскільки завданням лінгвістики є пояснення різних мовних явищ. Експланаторність, поряд з експансіонізмом, антропоцентризмом та функціоналізмом, є однією з принципових установок сучасної лінгвістики [20, с. 17].

У даний час фахівців з філології все частіше цікавлять тексти, які не мають поки усталеного імені та визначаються як аномативні (В.В. Максимов), аномальні (В.П. Белянін, Л.В. Короткова, Т.Б. Радбіль), девіантні (Т.Б. Радбіль), дефектні (Е.М. Берегівська, О.Б. Волкоморова, Н.А. Купіна, О.В. Неупокоєва, М.М. Попкова, І.М. Рябкова, А.В. Снігірьов та ін.), тексти з дефектами (Л.М. Майданова, Є.Г. Соболева та ін.)

Термін «дефект», згідно «Нового тлумачного словнику української мови», має явну негативну оцінність: «Вада, хиба, ганж, недолік, мінус, порок, щербина, слабе місце, Ахіллова п'ята» [15, с. 534]. Ймовірно, позбавленим такої явної негативної конотації і більш вдалим, на нашу думку, є термін девіантний текст, який запропонував Т.Б. Радбіль [16].

У сучасній лінгвістиці тексту про девіантний / дефектний текст пишуть фахівці з: художнього та ділового текстів [16; 17]; перекладу [19]; літературного редагування [18 та ін.]; юридичної лінгвістики [6 та ін.]; рекламних, піар-текстів [18, см. також 19]; теорії мовленнєвої діяльності та проблем комунікативної вдалості / невдалості спілкування [9 та ін.]; культури мовлення та її екології [3 та ін.]; психології мовлення та психолінгвістики [4]; методики та педагогіки [5 та ін.].

Широта розповсюдження поняття девіантного тексту та відповідних йому термінів свідчить про те, що «в сучасній культурній ситуації їх (анормативних текстів) кількість неухильно збільшується, а якість і ефективність посилюється. Тому одним із актуальних завдань прикладної гуманітаристики в даний час стає розробка аналітики анормативних текстів» [13]. Ймовірно, можна говорити про формування цілого напрямку в лінгвістиці тексту, яке можна було б назвати лінгвістикою креативного тексту. Основи цього напрямку закладені в роботах Н.Д. Арутюнової, А.Д. Апресяна, Т.В. Булигіної, Т.А. Грідіної, Л.В. Зубової, Л.В. Короткової, О.Д. Кукушкіної, Т.Б. Радбіля, А.Д. Шмельова та багатьох інших вчених, які намагалися визначити сутність, типи, причини появи та функції аномалій (девіацій) у текстах, тобто визначили основні напрямки дослідження даного явища.

Вчені розглядали аномалії в тексті в онтологічному, когнітивному, гносеологічному аспектах; визначили, що «бути аномальним» є не властивістю речей і явищ самих по собі, а результатом осмислення останніх суб'єктом, який їх пізнає; встановили, що аномалія виступає як маркований корелят норми в опозиції *норма – аномалія – антинорма*; встановили, що «мовна аномалія як відхилення від правил або норм зовсім не перекреслює саме правило або норму», навпаки, аналіз мовних / мовленнєвих девіацій дозволяє більш раціонально мотивувати ці явища, виявляти їх комунікативну адекватність, прагматичну успішність і

семантичну навантаженість й осмисленість [16, с. 6-10]. Аномалія, на їхню думку, виступає як ще не зрозуміла норма або як норма в постмодерністському художньому тексті [див. 12].

На думку дослідників, саме вивчення різного роду порушень і відхилень від відомих закономірностей у функціонуванні мови дозволяє глибше зрозуміти як природу самого об'єкта, так і рівень нашого знання про нього. У цьому сенсі можна говорити про підвищену інформативність аномальних явищ у сфері мови. Відхилення від мовних норм і правил «не ведуть до деструкції системи, а, навпаки, є вираженням її *креативного* [виділення курсивом – наше] і адаптивного потенціалу. У цьому розумінні можна говорити про конструктивність аномалій. <...> те, що сьогодні видається аномалією, завтра може <...> отримати нормативну кваліфікацію. У цьому смислі можна говорити про евристичність як самих аномалій, так і їх вивчення. <...> практично будь - яка мовна аномалія потенційно є фактом естетичного, «художнього» використання мови. Отже, можна говорити про функціональну значимість аномалій» [16, с. 4-5; див. також 12].

Під текстовими аномаліями нами розуміються кардинальні інновації, які порушують систему нормативної художньої символіки та / або композиції. Текстові аномалії як навмисно акцентовані рецептивні труднощі розраховані на додаткову деавтоматизацію художнього сприйняття і активізацію процесу інтерпретації тексту передбачуваним читачем. Специфіка текстових аномалій полягає в тому, що за своєю природою вони допускають множинність і суперечність інтерпретацій через свою неясність, непрозорість, що призводить до неоднозначності всього твору. Текстові аномалії сприяють оригінальності, новизні художнього твору, який стає «винаходом за формою і відкриттям за змістом», створюють авторську модальність з установкою на креативну комунікацію.

Креативна комунікація залучає її учасників до самостійного мислення, комунікативної практики, в якій не може бути заздалегідь заданих відповідей. Отже, однією з характеристик креативного тексту / дискурсу є парадоксальність, несподіваність висновків [Карасик 2010]. У формальному плані категорія креативності відповідає відомому в стилістиці протиставленню стандартного і експресивного способів вираження тієї чи іншої ідеї. У змістовному плані ця категорія лінгвістами розглядається з точки зору креативної лінгвістики [див. Гридина 2010; Карасик 2010 та ін.].

У психології проблеми креативності неодноразово привертали до себе увагу дослідників. Для психологів релевантним виявляється протиставлення креативності як уміння створювати щось нове і евристичності як уміння знаходити нестандартні рішення. Креативність логічно припускає наявність деякого стандарту, по відношенню до якого щось можна кваліфікувати як нове і незвичайне [див. Карасик 2010]. Нормативізм – це лише «нульова точка відліку»; саме об'єктивно обумовлена будова мови і створює повну свободу для мовної творчості.

Художнє мовлення через свої внутрішні властивості, внаслідок свого впливу на громадську свідомість перешкоджає експансії мовних шаблонів, штампів, експансії знакових явищ мови. У художньому мовленні, що характеризується образністю, багатоплановістю, нюансуванням, поєднанням смислів і т.п., діапазон відхилень, хоча і не безмежний, але досить широкий [див. Арутюнова 1990], що дає підстави говорити про існування особливих норм художньої мови – більш «ліберальних», ніж норми загальнолітературної мови.

З сучасної точки зору текст – це передусім деякий мовний витвір, що повідомляє щось нове, до того невідоме. Художній твір, щоб бути цікавим, повинен містити в собі щось нове. Цікаве – нове в художньому тексті – пов'язане з порушенням банальності й однозначності.

Авторів, що «зовсім не порушують норму, не існує – вони були б нестерпно нудні. Коли почуття норми виховане у людини, тоді він починає відчувати всю красу обґрунтованих порушень її у різних хороших письменників» [21, с. 10]. Будь-який «справді творчий текст завжди є в якійсь мірі вільне і не зумовлене емпіричною необхідністю прозріння особистості. Тому він (у своєму вільному ядрі) не допускає ні каузального пояснення, ні наукового передбачення. Але це, звичайно, не виключає внутрішньої необхідності, внутрішньої логіки ядра тексту (без цього він не міг би бути зрозумілим, визнаним, дієвим)» [Бахтин 1979, с. 285].

Висновок. Розширення матеріалу лінгвістичних досліджень призвело до кризи традиційної «нормоцентричної» лінгвістики і до необхідності теоретичного осмислення «негативного мовного матеріалу» (термін Л.В. Щерби) як феномену мовної діяльності в рамках лінгвістики креативного тексту.

Художні тексти, в яких виявляються текстові аномалії можна назвати креативними, адже в художній комунікації велику роль відіграє імпровізаційний творчий момент. Креативність – момент створення майбутнього в сьогодні (Джон Деніскар), тому ми дотримуємося підходу, який пробиває собі дорогу, вважаючи, що явище аномалії не просто щось «дивне» або «несерйозне», а є цікавим лінгвістичним матеріалом, гідним уваги і вивчення.

Подальшою перспективою є дослідження креативного тексту, зокрема художнього, що дозволить виявити нові аспекти цього багатогранного феномену.

Література

1. Арутюнова Н.Д. От редактора (вступительная статья) / Н.Д. Арутюнова // Логический анализ языка : Противоречивость и аномальность текста / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука. – 1990. – С. 3-9.

2. *Бахтин М.М.* Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках : Опыт философского анализа / М.М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.

3. *Беликов В.И.* Открытое письмо лингвиста о Всероссийской олимпиаде школьников по русскому языку / В.И. Беликов. – Режим доступа : URL: <http://www.gramota.ru> Лента\links/9_757.

4. *Белянин В.П.* Основы психолингвистической диагностики (Модели мира в литературе) / В.П. Белянин. – М. : Наука, 2000. – 116 с.

5. *Богин В.Г., Вдовина С.И., Фельдман Л.М.* Базовые категории и понятия НГШ / В.Г. Богин, С.И. Вдовина, Л.М. Фельдман // Инновации в образовании. – 2006. – № 6. – С. 148-152.

6. *Бринев К.И.* Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза / К.И. Бринев. – Барнаул, 2009. – 216 с.

7. *Гальперин И.Р.* Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 139 с.

8. *Гридина Т.А.* Лингвистика креатива : Коллективная моногр. / Отв. ред. Т.А. Гридина. – Екатеринбург: ГОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т», 2010. – 368 с.

9. *Ермакова О.Н., Земская Е.А.* К построению типологии коммуникативных неудач / О.Н. Ермакова, Е.А. Земская // Русский язык в его функционировании. – Т. 1. – М. : Наука, 1993. – 265 с.

10. *Звегинцев В.А.* Мысли о лингвистике / В.А. Звегинцев. – М. : Изд-во Московского университета, 1996. – 334 с.

11. *Карасик В.И.* Языковая кристаллизация смысла / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2010. – 352 с.

12. *Короткова Л.В.* Текстовые аномалии в постмодернистской англоязычной художественной прозе: лингвокогнитивный аспект : Монография / Л.В. Короткова. – Херсон : ОАО «Херсонская городская типография», 2010. – 144 с.

13. *Максимов В.В.* Анормативный текст: поэтика и дидактика / В.В. Максимом // Критика и семиотика. – 2004. – Вып. 7. – С. 47-58.

14. *Неупокоева О.* Дефектный медиатекст в массовых коммуникациях / О.Неупокоева // Современные технологии политического консалтинга. – Режим доступа: <http://spbsj.ru/lekczii/194-lekczii-1/2525-olga-neupokoeva.html> и <http://www.slideshare.net/mediabuzz/ss-10249305>.

15. *Новий тлумачний словник української мови у трьох томах* / [За ред. В. Яременко, О. Сліпушка]. – К. : Видавництво «Аконіт», 2001. – Т. 1. – 928 с.

16. *Радбиль Т.Б.* Языковые аномалии в художественном тексте: Андрей Платонов и другие : Монография / Т.Б. Радбиль. – М. : Наука, 2006. – 320с.

17. *Снигирев А.В.* Дефектность текста // Феномен творческой неудачи / А.В. Снигирев / Под общ. ред. А.В. Подчиненова и Т.А. Снигиревой. – Екатеринбург, 2011. – 273 с.

18. *Соболева Е.Г.* Прагмалингвистические особенности рекламного текста и специфика его редактирования / Е.Г. Соболева // Современный медиатекст : учебное пособие / Отв. ред. Н.А. Кузьмина. – Омск, 2011. – 354 с.

19. *Сорокин Ю.А.* Художественный перевод и его фиктивная реальность / Ю.А. Сорокин. – Режим доступа : http://tverlingua.ru/archive/010/6_10.htm.

20. *Тураева З.Я.* Лингвистика текста на исходе второго тысячелетия / З.Я. Тураева // Вісник Київського лінгвістичного ун-ту. Сер. Філологія. – 1999. – Т. 1. – № 1. – С. 17-25.

21. *Щерба Л.В.* Спорные вопросы русской грамматики / Л.В. Щерба // Русский язык в школе. – 1939. – № 1. – С. 5-15.